

CÜMHURİYYƏT QADINI VƏ ONUN DÖVRI MƏTBUATDA ROLU

Günaş Cabraylova

Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universitetinin doktorantı

E-mail: g.jabraylova@yandex.ru

Narimanova

Qadın mətbuatının yaranması XX əsrin avvallarına təsadüf edir ki, bu dövrdə qadına münasibət, qadın hüquqları, bu hüquqların pozulması, qadınların maarifləndirilməsi kimi məsələlər gündəmdə idi.

1911-ci il yanvarın 22-də tanınmış milyonçu, xeyriyyəçi Hacı Zeynalabdin Tağıyevin yaxından iştirakı və maliyyə yardımı ilə "İşıq" adlı ilk qadın qəzeti təsis edildi. 1911-ci ilin yanvarından 1912-ci ilin dekabrına qədər 64 (yaxud 68) sayı işıq üzünü görən qəzetin üz qabığında uşağın əlindən tutaraq ətrafda işıq saçan günaşi göstərən ana təsviri vardı. Qəzet həftədə bir dəfə şənbə günü 8-12 sahifə həcmində çap olunur, Azərbaycan və rus dillərində məqalələr dərc edilirdi. Qiyməti 5 qəpik idi.

Bu maarifçi nəşr Azərbaycan xalqı içərisində ziyalı qadınların rolunun artması və qadın hüquqlarının təbliği yazıları ilə mətbuat tariximizdə ilk qadın KİV-i, maarifçi mətbuat orqanı kimi qaldı. İlk qəzetin məddi dəstəkçisi Hacı Zeynalabdin Tağıyev, məsul katibi isə Sona xanım olmuşdur.

1911-ci il nəşrləri Həşim bəy Vəzirovun "Sədə" mətbəəsində çapa hazırlanmışdı. Bakı şəhər polis idarəsinin mətbəəsində 1912-ci ilə aid sayları çıxmağa başlamışdı. "Kaspi" qəzeti bu hadisənin səhəri günü yazırdı: "Düən Bakıda Xədicə xanım Əlibəyovanın redaktoruluğu ilə həftəlik "İşıq" qəzetinin ilk nömrəsi tatar dilində (Azərbaycan dili) çapdan çıxıb. Bu maarifçi qəzet müsəlman qadın və uşaqların tərbiyəsinə xidmət edən bir orqandır".

İlk sayda ümdə məram və məqsəd açıqlanaraq xalqa müraciətə deyilirdi: "Qəzetin qarşısında duran əsas məqsəd vacib maarifləndirmə yolu ilə ümumi inkişafa çatmaqdır. Elm, ədəbiyyat, təbabət və hüquq dair, əsasən evdarlıq və uşaqların təlim-tərbiyəsi bilmələri olacaqdır. Bundan əlavə, bütün həyatı məsələlərə münasibət bölünəcəkdir".

"Görkəmli ədəb və ziyalılardan M.Hadi, Y.V.Çamanzaminli, B.Şahtaxtinski, İ.Malikov və başqaları qadın mətbuatının öncülü olan "İşıq" qəzetinin nəşrinə sevinərək təbrik məktubu yazmışdılar. B.Şahtaxtinski "Yeri gəlmişkən" adlı məktubunda bildirdi: "Yalnız tərbiyəli, savadlı və bizi ahata edən həyatı gözəl taniyanlar övladını yaxşı tərbiyə və həyatını yaxşı təmin edə bilər... Bu həyat qanunu elə onların vasitəsilə azərbaycanlılarla maarif arasında bir körpü qurdu". [4, s. 3] Yusif Vəzir Çamanzaminli ilk qadın məcmuasının çapdan çıxması münasibəti ilə Kiyevdən göndərdiyi təbrik məktubunda yazdı: "Xanımlar qəzetisi dedikdə an əvvəl "arvad məsələsi" yada düşür. "Arvad məsələsi" də insanlar üçün həyatı və zəruri bir məsələdir". [1, s.100]

Qəzetin redaktoru Tiflisdəki Qadınlar İnstitutunun məzunu Azərbaycanın ziyalı qadınlarından biri Xədicə xanım Əlibəyova, nəşri isə onun həyat yoldaşı publisist, tərəcəməçi Mustafa bəy Əlibəyov olub. Xədicə xanım Əlibəyova milliyyətcə tatar idi. Hüquqlarına vəkil, yazıçı Mustafa bəy Əlibəyov qadın hüquqlarının müdafiəçisi kimi tanınırdı. Xədicə xanım Əlibəyova Azərbaycanın ziyalı qadınlarından biridir. Qadınların təhsilə, mədəniyyətə, hüquqlarını bilməyə çağıran Xədicə xanım öz ətrafında dövrünün qabaqcıl dünyagörüşünə malik qadın müasirlərini toplamışdı. Məsələn, ilk bu maarifparvar xanımlardan biri, pedaqoq, publisist və yazıçı Səidə Əfəndizadə bu qəzetin səhifələrində öz məqalələrini çap etdirirdi. Gövhər Şövyüyyə Şamaxıda öz vəsəiti hesabına ikisini qiz məktəbi ("Məktəbi-Şövyüyyə", 1912-1918) açaraq, burada elm öyrədirdi. 1911-1912-ci illərdə "Məktəb" və "İşıq" jurnallarında maarif, mədəniyyət və qadın əzadlığı məsələlərinə dair məqalələr dərc olunmuşdu. Cəfərzadə ali təhsil almış, Ucarada və Bakının bir sıra məktəblərində müəllimlik etmiş, savad kurslarında qadınlara dərslər demişdi.

Nabat Narimanova 1890-cı ilə Tiflisdə anadan olub. 1901-1906-cı illərdə Tağıyevin qiz məktəbində təhsil alıb, məktəbin dram dərnəyinin üzvü olub, tamaşalarda fəal iştirak edib. Tiflis və Bakıda müəllim işlədikdən sonra S.M.Qanizadənin təklifi ilə Bakı rus gimnaziyasına imtahan verib müəllimlik hüququ qazanıb. Sonra Tağıyevin qiz məktəbinə müəllim kimi dəvət olunub və burada Azərbaycan dili və ədəbiyyat fənnindən dərslər deyib. O, daha çox ailə tərbiyəsi ilə bağlı məqalələri ilə tanınırdı.

"İşıq" qəzetinin səhifələrində imzalarını gördüyümüz maarifparvar qadınların sırasında Həlیمə xanım Axundova, Çayqıraqlı Həyatxanım, Tübxanım Salatlınzadə, Asya Axundova kimi dövrünün savadlı və açıq baxışlı qadınlarının da adları var idi.

"İşıq" həftədə bir dəfə, şənbə günü nəşr olunan elmi-pedaqoq, ədəbi, təbabət və evdarlığa dair qadın məcmuası idi. Burada ədəbiyyat, təbabət və evdarlıqla yanaşı, hüquq, mədəniyyətə, şəriət qaydalarına, dünya xəbərlərinə aid müxtəlif gəşələr fəaliyyət göstərirdi. Xədicə Əlibəyovanın "İşıq" jurnalında "Hüququmuz" sərlövhəli sətillə məqalələrinin əsas mövzuları "qadınların hüquq bərabərliyi, onların ictimai həyatda iştirakı, çağırış, qadın klublarının, savad kurslarının açılması, uşaqların tərbiyəsi, ev işləri və sağlamlıq məsələləri ətrafında gedən mübarizə

19

və s. onun publisistik məqalələrinin əsas mövzuları idi." [2, s. 366] "Təbabətə dair" şöbəsidəki materialları çox zaman Xədicə xanım özü və hakim Əminə xanım Bətrinə yazırdı.

Həlimə xanım Axundovanın məqalələri qadın hüquqlarına həsr olunmuşdu. O, özünü oxuculara tutaraq deyirdi: "Bacıları, qeyrat vaxtdır... Bizlərə elm lazımdır. Bundan ötrü oxuyub, oxudub, təbiiyə alıb, təbiiyə vermək lazımdır. Bizlərə elm lazımdır. Elm... Elm... Elm..." O, zülmə, haqsızlığa qarşı çıxaraq: "İnsan olduğumuz halda bizimlə insan kimi rəftar edilməlidir" söyləyirdi. Nəbat xanım Nəriməhanova ananın öhdəsinə düşən vəzifələrin - validəlik, müəbbəbiyyət, rəfiqəlik və vərasətlikdən ibarət olduğunu qeyd edirdi. Gövhər Şöviyyə yazırdı ki, biz hələ bu XX əsrdə belə hüquqdan məhrum və cəhəlat məhəbətində əsirik. Millətlərin taraxqısı kişilərin taraxqısı ilə deyil, qadınların taraxqısı ilə ölçülür. Ona görə də təlim-təbiiyə ocaqlarının sayını artırıb, qızlara məktəbə cəlb etməliyik." [3, s. 9] Qeyd etmək lazımdır ki, Xədicə xanım qəzetin fəaliyyətinin davamlılığı üçün ciddi mübarizə aparırdı. Qəzeti bağlanma təhlükəsindən xilas üçün nəşrin birlik nömrəsini çar II Nikolayın xanımı imperatriçə Aleksandra Fyodorovnayə göndərmək şərtlə ərizə yazaraq icazə istəmişdi. İmperatriçə Xədicə xanımın xahişini razılıqla qarşılamışdı.

Qəzet burjuva mətbuatı kimi qiymətləndirilərək təzyiqlərə məruz qalırdı. 1912-ci ildə "İşiq" qarantlı mühitin, cəhəlatın qurbanı oldu. Cəmi iki il ömür sürsə də, o nainki XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan qadınlarının gözlərinə işiq, zəkalarına nur oldu, cəhəlat, fanatizm girdabında ömür sürən qadınları silkalədi, həm də Azərbaycan mətbuatı tarixində qadın mətbuatının əsasını, bünövrəsini qoydu. Qəzetin nəşri dayandırıldıqdan sonra Mustafa bəy və Xədicə xanım 1920-1946-cı illərdə Şəkiyə köçüb əhalinin maarifləndirilməsi, insan hüquqlarının pozulmasının qarşısını almaq işində xidmət göstərmişlər.

Qəzet bir yandan mədəni taraxqı və elm öyrənməyin əhəmiyyətindən bəhs edir, digər tərəfdən çədranın təbliği ilə örtlülüyyə haqq qazandırır, din məsələlərini, müsəlmançılığı üstün tuturdu. "İşiq" qəzetinin "Təlim-nisvan" bölməsində verilən materiallar da maarifçilik problemlərini xü-

susi şəkildə qabardırdı. Bu yazılarda doğru olaraq göstərilirdi ki, övladın tərbiyyəsi valideynin tərbiyyəsi ilə bağlıdır.

"İşiq"ın əsas tədqiqatçılarından Amaliyyə Qasimovanın sözlərinə görə, sovet hakimiyyəti illərində qəzet Azərbaycanda qadın mətbuatının bəy-raqdan kimi öz layiqli yerini tuta bilməyib: "Həmin illərdə bu nəşr burjuva mətbuatı kimi qiymətləndirilərək tədqiqatlardan kənarda qalıb. Amma indi cəsarətlə deyə bilərik ki, Azərbaycanda müstəqillik illərində rus dilində nəşrə başlamış "Mir jənşini" qəzetini nəzərə almasaq, "İşiq" son yüz ildə ilk ədəbdə ana dilində nəşr olunmuş yeganə qadın qəzetidir". Maarifçi xanımlardan olan Rəhilə Hacıbəyova valideynlərini itirmiş uşaqlara, yoxsul ailələrə yardım məqsədilə 21 noyabr 1914-cü ildə Bakı Müsəlman Qadın Xeyriyyə Cəmiyyətini təsis etmişdi. M.S. Tağıyeva cəmiyyətin İdarə Heyətinin sədri, Rəhilə Hacıbəyova sədrin müavini, Əminə Ağayeva katib, Pəri Toçqubaşova xəzinədar seçilmişdilər. Cəmiyyət xəstə və yarıllı asqarlar, yetim və yoxsul uşaqlara kömək edir, tez-tez müxtəlif tədbirlər keçirirdi. Cəmiyyət Birinci Dünya müharibəsində əsir düşmüş yarıllı türk asqarlarına da yardım göstərmişdi.

"İşiq" qəzeti sonradan tarixi yükü öz çiyənlərində daşıya bilən bir çox ziyalı qadınların yetişməsinə mühüm rol oynadı. Qəzet həm də qadın problemlərinin mətbuat vasitəsilə həllinə nail oldu. Azərbaycanda ilk dəfə qadın müxbirlər fəaliyyətə başladılar və günün ən aktual məsələləri haqqında öz sözlərini deyə bildilər, vurğulamaq lazımdır ki, qadın azadlığı məsələsində "İşiq" "Molla Nəsrəddin" jurnalı ilə eyni mövqedən çıxış edirdi.

Bu gün "İşiq" qəzetinin bir növ davamı olan "İşiq - qadın jurnalı"nın da əməli qadınların öz hüquqlarını dərk etməsi, vətənpərvərliyin, milli-mənəvi irsimizin, dəyərlərimizin təbliği, Jurnalın təsisçisi Milli İrs, Mədəni Tarixi Araşdırmalar Fondunun icraçı direktoru Pərviz Əmirövdür. Jurnal mədəniyyətimiz, tariximiz, milli-mənəvi irsimizin tanıdılması istiqamətində yazılarla ictimaiyyətə xidmətdədir. 2012-ci ilin yanvar ayından işiq özü görün jurnalda əilə tərbiyyəsi, qadın problemləri, həmçinin mədəni-əxlaqi mövzular əsas yer tutur. ♦

Ədəbiyyat:

1. Aşırı A. Azərbaycan mətbuatı tarixi (1875-1920). Bakı: "Elm və təhsil", 2009, 296 s.
2. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Ensiklopediyası, c. I. Bakı: "Lider", 2004, 440 s.
3. Qasimova A. "İşiq" - qadın azadlığının bayrağından və qadınlar üçün ilk mətbu orqan // "Ayna", 29 yanvar 2011, s. 9.
4. Səvalan F. İlk qadın məcmuasının nəşri // "Mədəniyyət", 1 fevral 2012, s. 3.

Резюме

Гонеш Джабраилова

ДЕМОКРАТКА И ЕЕ РОЛЬ В ПЕРИОДИЧЕСКОЙ ПРЕССЕ

Статья знакомит читателя, а скорее читательниц с историей становления газеты «Ишг» («Свет»), первой газеты на мусульманском Востоке Азербайджанской Демократической Республики. В статье исследуется творческий состав газеты, тематика её публикаций, её место и роль в истории национальной журналистики.

Ключевые слова: женская пресса, газета «Ишг», женские права, просвещение и образование, женщины и общественная жизнь, первые женщины-корреспонденты.

Summary

Gunesh Dzhabrailova

VISES AND AZERBAIJANI WOMEN

The newspaper "Ishig" plays an important role in enlightening Azerbaijani women, Muslim women. The newspaper "Ishig" was on the agenda with educational ideas in its time. The newspaper "Ishig" called the society to think about the fate of women. The author of the article gives an analysis of the creative staff, topic area, the place and role of the newspaper "Ishig" in the history of our national journalism. She also investigated the work of the educated women, such as Khadija Alibeyova, Shafiqə Efendiyeva, Umuğsulum Sadıqova – the first female representatives of the Azerbaijani press in the enlightenment of Azerbaijani women.

Key words: women's press, newspaper "Ishig", women's rights, education, women and social life, the first correspondent women